

11. Латун О.І. Іноземна допомога і будівництво Запорізького індустріального комплексу / О.І. Латун, В.Г. Ткаченко // Международная научно-практическая духовно-светская конференция «Аще возможно, будьте в мире со всеми...» (Римл. 12, 18) : тезисы докладов и сообщения. (г. Запорожье 9–12 января 1997 г.). – Запорожье, 1997. – С. 183–184.
12. Первенец индустриализации страны – Днепрогэс имени В.И. Ленина : сб. док. о строительстве Днепрогэса имени В.И. Ленина 1926–1932 гг. / [А.С. Шерстюк (ред.); ред. кол. и сост. : С.В. Гринько, П.Т. Кривчик, П.К. Чебаненко, И.П. Щербак]. – Запорожье : Запорожское книжно-газетное изд-во, 1960. – 288 с.
13. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). – Ф. 995. – Оп. 14. – Спр. 455.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 142.
15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 90.
16. За індустріалізацію. – 1932. – 16 січня.
17. ДАЗО. – Ф. 995. – Оп. 14. – Спр. 30.
18. ДАЗО. – Ф. 995. – Оп. 44. – Спр. 123.
19. За індустріалізацію. – 1930. – 26 октября.
20. Російський державний архів соціально-політичної історії. – Ф. 85. – Оп. 29. – Спр. 653.
21. Пролетар Дніпробуду. – 1931. – 1 квітня.
22. В 20–30-е годы об этом не спорили, а нанимали, приглашали и даже вербовали западных специалистов строить нам социализм // Транс-Инфо. – 2007. – Март. – № 5 (81) [Электронный ресурс] // Режим доступа к журн.: http://trans-info.volgograd.ru/~gazeta/2007/5/news_547.htm.
23. ДАЗО. – Ф. 995. – Оп. 14. – Спр. 465.

Игнатуша А.А. Запорожский формат международного сотрудничества времен сталинской индустриализации (конец 20-х – 30-е гг. XX в.)

Статья содержит анализ характера и эффективности привлечения советской стороной иностранных инженерно-технических работников при строительстве Запорожского индустриального комплекса в 20–30-х гг. XX в.

Ключевые слова: индустриализация, политика власти, иностранные специалисты, технологии, инженерные консультации, международное сотрудничество.

Ignatusha O.O. Zaporizhzhyan format of the international cooperation at the time of Stalin's industrialisation (end of 20s – 30s years of the 20th century)

The article contains the analysis of character and efficiency of bringing in of foreign technical and engineering employees by the soviet side at building of the Zaporizhzhya industrial complex in 20–30th XX of century.

Keywords: industrialization, politics of power, foreign specialists, technologies, engineering consultations, international cooperation.

УДК: 94(477.63)"1932/1933"

Н. Р. Романець

РЕПРЕСИВНА СКЛАДОВА ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНОЇ КАМПАНІЇ 1932/33 Р. В УКРАЇНІ: ЦІЛІ, МЕХАНІЗМИ, ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджується репресивна політика радянської влади під час хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р. в Україні. На основі аналізу архівних документів, що вперше вводяться до наукового обігу, визначаються особливості, механізми, цілі карально-репресивних заходів влади.

Ключові слова: хлібозаготівлі, репресії, селянство, влада, політика.

Голодомор 1933 р. належить до найтрагічніших тем вітчизняної історії, актуальність яких не зменшується з плином часу. «Архівна революція» 90-х рр. ХХ ст. створила підґрунтя для повномасштабних досліджень української гуманітарної катастрофи, зумовивши справжній історіографічний прорив, що доводить поява понад 10 тис. монографій, статей, збірників документів, художніх творів, публіцистичних видань [1]. Своєрідним підсумком вивчення народної трагедії стало видання зведеного і регіональних томів «Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні» [2]. Особливу увагу історики приділяють з'ясуванню причин голодомору, зокрема дослідженню репресивної складової хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р. Але незважаючи на те, що в працях В. Васильєва [3], Ю. Шаповала [4], С. Кокіна [5], В. Нікольського [6], В. Кривоноса [7] висвітлено різноманітні аспекти репресивно-каральних дій влади проти селянства протягом другої половини 1932-1933 рр., ця тема потребує подальшого наукового осмислення. Тому метою даної наукової розвідки є дослідження цілей, механізмів, особливостей репресивно-каральних заходів партійно-радянських і каральних органів під час хлібозаготівельної кампанії 1932/33 р.

Репресивні дії влади під час хлібозаготівель 1932/33 р. були спрямовані на вирішення наступних завдань. По-перше, на забезпечення виконання хлібозаготівельних планів за рахунок так званих «невидимих припасів хліба», тобто вилучення у селян «розкраденого, незаконно розданого і

прихованого» зерна [8, арк.164]. Документи свідчать, що партійне керівництво республіки протягом всієї заготівельної кампанії вважало, що в «чорних коморах» селян приховані тисячі тон хліба. Зокрема, секретар ЦК КП(б)У М. Хатаєвич стверджував, що у 1932 р. приховуванням зерна займалися від 85% до 90% колгоспників [9, с.308]. При цьому партійні очільники продовжували перебувати у полоні міфу про «підземне пшеничне місто» навіть у розпал голоду, пропонуючи надавати допомогу голодуючим селянам за рахунок нових експропріацій зерна у їх односельців [10, арк.14]. Між тим інформаційні зведення ОДПУ доводять, що кількість зерна, вилученого із «чорних комор» селян, насправді була незначною – 0,1-0,2% заготівельного плану [11, с.21]. Приміром, з 1 грудня 1932 р. до 25 січня 1933 р. органами ДПУ й міліції було викрито 14 956 ям, 621 чорних амбарів і 1359 інших схованок. Всього каральним органам вдалося вилучити із схованок, відходів й у спекулянтів 1718 500 пудів зернохліба [12, с.634]. Зазначимо, що повідомлення органів ДПУ, міліції, уповноважених з хлібозаготівель про виявленні «ями» і «чорні комори» не слід сприймати буквально, оскільки під ними нерідко розуміли місця зберігання «незначної кількості хліба» [13, арк.3].

Іншим напрямком репресивної політики стало виявлення і покарання «найбільш злісних саботажників хлібозаготівель» – «контрреволюційних кулацько-петлюрівських елементів, що активно протидіяли і зривали основні заходи радянської влади на селі» [14, с.511-512]. З аналізу документів ДПУ УСРР, що регламентували спецоперацію з ліквідації сільської «контрреволюції», випливає, що центральне й республіканське партійне керівництво пояснювало невиконання державних заготівельних планів «існуванням на Україні організованого контрреволюційного повстанського підпілля, пов'язаного з закордоном і іноземними розвідками, головним чином з польським главштабом» [14, с.511]. Саме міфічне «контрреволюційне повстанське підпілля» виступало у ролі організатора саботажу хлібозаготівель.

Репресивні заходи щодо селян застосовувалися у судовому, позасудовому й адміністративному порядку. На наш погляд, слід виокремити й репресії по «партійній лінії»: чистки парторганізацій, виключення з партії. Судову репресію реалізовували органи юстиції: суди, прокуратура. Під час хлібозаготівель 1932/33 р. використовувалася спрощена й прискорена процедура розгляду заготівельних справ: у позачерговому порядку виїзними сесіями обл- і нарсудів. Приміром, на початку грудня 1932 р. у Вінницькій області працювало 100 постійних і 22 додаткових сесій судів [8, арк.177]. На Дніпропетровщині постійні виїзні сесії працювали «по всіх районах і крім цього – 19 додаткових сесій» [8, арк.7]. У Харківській області кількість виїзних сесій облсуду протягом листопада 1932 р. довели до 25, що перевищувало «увесь наявний штат членів облсуду» [15, арк.48].

Темпи проходження хлібних справ у судово-слідчих органах (від порушення справи до винесення вироку) в середньому становили 3-5 днів [8, арк.178]. Оскільки збільшення кількості заготівельних справ у листопаді позначилося на темпах їх розгляду у судах, 5 грудня 1932 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило спеціальну постанову, згідно з якою в областях мали створити спеціальні комісії, так звані «четвірки», у складі першого секретаря обкому, голови обласної контрольної комісії, начальника обласного відділу ДПУ й облпрокурора. На ці комісії покладался обов'язок сортування справ, порушених проти «контрреволюціонерів» та «саботажників заготівель». «Четвірки» повинні були раз на 2-3 дні «встановлювати справи, які заслуговують найбільшої уваги і які потрібно розглядати в прискореному порядку». Для проведення слідства й суду по таких справах відводилося 4-5 днів. У дводенний строк після винесення вироку справи передавалися на затвердження до столиці, де їх «проходження» забезпечувалося упродовж 1-2 днів [9, с.276]. Аналіз діяльності Дніпропетровської обласної «четвірки» свідчить, що за одне засідання вона «пропускала» до 20 справ, виносячи здебільшого однотипні рішення: «Справу передати на розгляд виїзної сесії суду» [16, арк.89-99].

Під час розгляду заготівельних справ працівники органів юстиції мали дотримуватися жорсткої лінії, застосовуючи виключно «тверду репресію». У разі прояву «буржуазного гуманізму» на них очікувало неминуче покарання. Так, за «застосування не досить твердої репресії» в справах «про нездачу хлібу» було репресовано суддів Гросулівського і Брусилівського районів [17, арк.110]. А на Дніпропетровщині з початку заготівельної кампанії і до 25 грудня 1932 р. «за викривлення лінії в хлібозаготівельних справах» засудили 11 працівників юстиції: 7 народних суддів, 3 прокурорів і 1 нарслідчого [18, арк.58].

У позасудовому порядку карали органи ДПУ. Особлива нарада при колегії ДПУ УСРР ухвалювала рішення про виселення засуджених або ув'язнення їх у концтаборі строком на 3-5 років. Судова трійка при колегії ДПУ УСРР могла застосовувати вищу міру соціального захисту – розстріл або позбавлення волі на строк до десяти років. Зауважимо, що роль надзвичайних органів у «боротьбі за хліб» зросла після видання постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. «Про ліквідацію контрреволюційних гнізд та розгром куркульських груп» [12, с.396]. Згідно з нею органи ДПУ УСРР розпочали спецоперацію з виявлення контрреволюційного підпілля, в ході якої в Україні передбачалося ліквідувати 436 контрреволюційних організацій й притягти до відповідальності 3 425 чоловік. Операція мала охопити 243 райони республіки. На її проведення мобілізувалися найкращі чекістські сили [14, с.321].

Ініційована партійним керівництвом республіки, спецоперація ДПУ УСРР з ліквідації сільської контрреволюції носила характер «профілактичної», «попереджувальної чистки» адміністративно-управлінської ланки колгоспів, сільрад, які злісно саботували хлібозаготівлі й зривали «виконання державних планів». У результаті її проведення в Україні органи ДПУ у листопаді 1932 р. заарештували 8881 особу, серед яких 311 голів колгоспів, 702 членів правління, 127 рахівників та бухгалтерів, 13 уповноважених райкомів. У 110 районах республіки виявили й ліквідували 151 внутрішньоколгоспну «контрреволюційну групу» [14, с.357].

Наступний етап боротьби надзвичайних органів з «сільською контрреволюцією» починається 5 грудня 1932 р., коли за підписом В. Балицького, заступника голови ОДПУ СРСР і постійного представника цієї спецслужби в Україні, видається так званий «Оперативний наказ ДПУ УСРР №1», в якому актуалізовано головне завдання щодо «негайного прориву, розкриття та розгрому контрреволюційного повстанського підпілля і нанесення рішучого удару по всіх контрреволюційних куркульсько-петлюрівських елементах, що активно протидіяли і зривали основні міроприємства радянської влади на селі». З метою активізації боротьби у цьому напрямку при ДПУ УСРР була сформована спеціальна ударно-оперативна група. Вже 6 грудня 1932 р. у таємному бюлетені ДПУ УСРР зазначалося, що «оперативний удар по внутрішньоколгоспним антирадянським угруповуванням здійснюється швидкими темпами». ДПУ повідомляло про викриття 55 «внутрішньоколгоспних антирадянських груп у 42 районах 5 областей України, арешт 290 осіб, серед яких було 28 голів колгоспів [14, с.431].

Адміністративну репресію реалізовували радянські органи: сільради, райвиконкоми та облвиконкоми. В цілому, застосування репресій носило комплексний характер. Приміром, накладення штрафу на «злісних нездавців хліба» поєднувалося з притягненням до кримінальної відповідальності.

Під час заготівельної кампанії 1932/33 р. існувала особлива процедура затвердження розстрільних вироків. Згідно з постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 22 листопада 1932 р., ухваленою за пропозицією комісії В. Молотова, «право остаточного вирішення питань про вирoki до вищої міри покарання» на період хлібозаготівель отримала спеціальна комісія ЦК КП(б)У у складі генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора, голови ДПУ УСРР С. Реденса та секретаря ЦК КП(б)У В. Кисельова [12, с.407]. Справи, що передавалися на розгляд комісії ЦК, готувала «трійка» у складі наркома юстиції і генерального прокурора УСРР Ю. Полякова, прокурора Верховного суду УСРР Ахматова і голови Верховного суду УСРР Берновського. «Всі вирoki про розстріли та про їх виконання» підлягали обов'язковому оприлюдненню у районній і обласній пресі «з відповідним висвітленням» [19, арк.180].

Виходячи з цілей репресивної кампанії, провідним напрямком у діяльності органів юстиції і ДПУ республіки стала боротьба з «розкраданням, розбазарюванням і приховуванням хліба», яку «простимулював» одіозний «закон про п'ять колосків» – постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності». Прирівнявши майно колгоспів і кооперативів до державного, закон від 7 серпня 1932 р. остаточно розвіяв ілюзії тих селян, які вважали, що «колгосп – не частина соціалістичного сектора», «а лише селянське об'єднання, яке цілком самостійно встановлює свої взаємовідносини з державою» [20, с.135].

Російський історик І. Зеленін дійшов висновку, що «ініціатором і основним автором» «закону про п'ять колосків» був сам генеральний секретар, що доводить листування Й. Сталіна і Л. Кагановича. Також дослідник звернув увагу «на юридичну безграмотність закону», яка полягала у відсутності диференціації видів покарання залежно від ступеня їх тяжкості: розстріл із конфіскацією всього майна або 10 років ув'язнення застосовувалися за будь-яку крадіжку соціалістичної власності без врахування її розмірів [21, с.21]. Засуджені у цих справах ні за яких умов не підпадали під амністію.

Таємна інструкція від 13 вересня 1932 р. регламентувала порядок застосування положень закону від 7 серпня 1932 р. Так, стосовно куркулів, звинувачених у розкраданні колгоспного майна й хліба, передбачалося застосовувати вищу міру покарання без виключення. Вирoki одноосібникам і колгоспникам обмежувалися позбавленням волі на 10 років, а головам колгоспів, членам правління загрожувала вища міра покарання (за пом'якшуючих обставин позбавлення волі на 10 років) [14, с.300]. Інструкція також відкинула відому правову норму: «закон не має зворотньої сили», дозволивши застосування постанови ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня стосовно злочинів, скоєних до його видання у тих випадках, «коли злочини мають громадсько-політичне значення». Зазначимо, що в Україні судові органи практикували «зворотне використання закону», ще до появи відповідних роз'яснень [12, с.321].

Інструкція зобов'язала судово-слідчі органи розглядати справи за законом від 7 серпня у прискореному режимі – протягом 15 днів. Справи про крадіжки колгоспного майна вилучалися з підсудності сільських громадських і колгоспних товариських судів. Останнім дозволялося лише розглядати справи про злочини проти особистої власності колгоспників і одноосібників. Дослідник Ю. Хоптяр звертає увагу, що «така нова політика контрастувала з фабрично-заводською практикою, за якою товариські суди заохочувалися до розгляду всіх розкрадань, збитки від яких не перевищували 50 карбованців» [22, с.157].

Інструкція про застосування «закону про п'ять колосків» фактично визначила його антикуркульську спрямованість. Останні крапки у цьому питанні розставило розпорядження Наркомату юстиції УСРР від 14 вересня 1932 р., у якому вказувалося, що «закон 7 серпня треба застосовувати обов'язково залежно від соціального стану звинуваченого, характеру заподіяної шкоди, політичного змісту справи до ворогів народу» [12, с.320], якими, зрозуміло, вважалися куркулі.

На практиці соціально-класова спрямованість закону обернулася тим, що судово-слідчі органи почали масово фальсифікувати відомості «про соцмаєтковий стан» притягнутих до кримінальної відповідальності. Звичайною справою стало «перетворення маломіцного середняка в заможника, а цього останнього – на куркуля» [12, с.320]. Таким чином місцеві органи юстиції перестраховувалися: винесення розстрільного вироку за жменю вкрадених колосків завжди можна було виправдати «куркульським походженням» обвинуваченого.

Юридична недосконалість «закону про п'ять колосків» ускладнювала роботу судів, які опинилися перед важкою дилемою: у яких випадках слід застосовувати постанову ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня, у яких – обмежитися 170 статтею Кримінального кодексу УСРР, яка передбачала більш ліберальні покарання за крадіжки. Так, згідно з цією статтею за крадіжку, скоєну вперше, без застосування будь-яких технічних засобів, без обтяжуючих обставин, карали позбавленням волі терміном до трьох місяців або виправно-трудовами роботами до шести місяців. У разі, якщо подібний злочин був скоєний вдруге, застосовувалося позбавлення волі на термін до шести місяців. Взагалі, максимальний термін позбавлення волі, передбачений 170 статтею КК УСРР, становив три роки. Додамо, що 2 листопада 1932 р. до 170 статті були внесені зміни, які встановили покарання за окремі види крадіжок у вигляді позбавлення волі до 8 і 10 років [23, с.115]. Але все одно подібні «міри соцзахисту» виглядали, як дитячі забавки, на фоні покарань, встановлених «законом про п'ять колосків». Підсумковуючи, зазначимо, що на практиці застосування сумнозвісного закону залежало від суддівського сумління: у одних «рука не підіймалася, щоб на 10 років закатати людину за крадіжку колосків» [24, с.120], інші – засуджували «до розстрілу 17-річних, вагітних, без будь-яких доказів» [25, арк.15].

В цілому, закон від 7 серпня 1932 р. став для Кремля важливим інструментом забезпечення успіху хлібозаготівельної кампанії, що доводить і статистика Наркомату юстиції УСРР. Так, з початку хлібозаготівельної кампанії і до 25 листопада 1932 р. в республіці за розбазарювання і розкрадання зерна було засуджено близько 19 500 осіб. До них слід додати ще 1000 осіб, засуджених за «розбазарювання гарнцевого збору» й порушення планів з мірчуку. В середньому на кожен район УСРР припадало 50 випадків засудження «за розбазарювання і розкрадання хліба» і 3 гарнцеві справи. Найбільше за розкрадання хліба карали в Дніпропетровській області – 5 025 засуджених, найменше у Чернігівській – 920 засуджених. Майже 500 осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, засудили до вищої міри покарання, але лише 245 розстрільних вироків було затверджено [8, арк.172-173]. Ще 14 тис. осіб засудили до позбавлення волі, з них 10% – на 10 років і 10% – на строк від 5 до 10 років. Останні 5 тис. осіб повинні були відбувати покарання у вигляді примусових робіт. Отже, судова статистика свідчить, що закон від 7 серпня 1932 р. у справах про крадіжки застосовувався в республіці не більш, ніж у 10% випадків, у той час, як в середньому у СРСР – у 37% [26, с.711].

З кінця листопада 1932 р. в Україні чітко окреслюється тенденція до подальшого посилення судової репресії «у боротьбі з розкраданням хліба». Так, лише з 25 листопада до 5 грудня 1932 р. за даними 295 районів в республіці засудили 1 625 осіб, в середньому 5 осіб на один район [18, арк.32]. На підставі цих даних Наркомат юстиції УСРР припускав, що загальна кількість притягнутих до кримінальної відповідальності судами досягала «по всій Україні найменш 2 000 осіб» [17, арк.20].

Соціальний склад засуджених за крадіжки хліба спростовує тезу влади, що за посягання на соціалістичну власність карали переважно куркулів. Так, із загальної кількості засуджених судами УСРР станом на 25 листопада 1932 р. так званий куркульсько-заможний елемент складав лише 18%, а середняки і незаможники – 58%, рядові колгоспники – 13%. Серед засуджених за крадіжки колгоспного хліба 1 500 осіб були членами правлінь і посадовими особами колективних об'єднань, а 2 500 – рядовими колгоспниками. Разом з засудженими за розкрадання і розбазарювання гарнца кількість засуджених членів правлінь і працівників апарату колгоспів зростала майже до 1 800 осіб [8, арк.171]. Те, що значний відсоток притягнутих до кримінальної відповідальності, складали представники управлінської ланки колгоспів, можна пояснити реалізацією директиви В. Молотова і М. Хатаєвича від 5 листопада 1932 р., у якій ті зажадали від обкомів «нещадної кари злочинним елементам у правліннях колгоспів на підставі відомого декрету про охорону суспільної власності» [12, с.371]. Управлінський апарат колгоспів, як правило, звинувачували у розбазарюванні хліба. Органи юстиції і ДПУ кваліфікували як розбазарювання втрати зерна під час збирання і обмолоту хлібу, а також авансування колгоспників понад встановлені норми – 15% від фактичного обмолоту.

Справи про крадіжки, розбазарювання і приховування хліба розглядалися не лише судами, але й Судовою трійкою та Особливою нарадою (ОСО) при Колегії ДПУ УСРР, тобто позасудовими органами у закритому режимі: без участі обвинуваченого й захисника. До Судової трійки і ОСО ДПУ, як правило,

потрапляли «великі справи»: про крадіжки, які супроводжувалися масовими виступами, насильницькими діями, терористичними актами, а також справи, за якими проходили організовані угруповування з великою кількістю заарештованих. Протягом серпня-листопада 1932 р. Судова трійка і ОСО ДПУ винесли вироки щодо 146 осіб, застосувавши наступні репресії: 31 особу засудили до розстрілу, 60 осіб – до 10 років концтабору [12, с.547]. Ці дані дозволяють зробити висновок, що надзвичайні органи частіше, ніж суди зверталися до закону від 7 серпня – у 62% випадків проти 10%. Додамо, що в першій половині грудня 1932 р. Судова трійка і ОСО ДПУ УСРР «за крадіжки, розбазарювання і приховування хліба» засудили ще 64 особи, з них 10 – до розстрілу, 20 – до 10 років концтабору [14, с.477].

Якщо протягом перших чотирьох місяців застосування закону від 7 серпня органи юстиції і ДПУ виявляли й карали, головним чином, крадіїв-одинаків, то з початком 22 листопада 1932 р. спецоперації ДПУ УСРР проти сільської контрреволюції розгортається масова фабрикація групових справ розкрадачів. У рамках цієї спецоперації органи ДПУ лише у листопаді 1932 р. ліквідували в республіці 55 контрреволюційних колгоспних груп, які «організовано розбазарювали хліб», 60 угруповувань, які хліб «організовано розкрадали», і 19 організацій, які приховували [14, с.357]. Більшість викритих угруповувань поєднували у своїй роботі всі перераховані злочинні діяння: одночасно розбазарювали, розкрадали і приховували хліб, як правління артілі ім. Чубаря Чубарівського району Дніпропетровської області [14, с.359]. Всього ж за період спецоперації (листопад 1932 р. – січень 1933 р.) органи ДПУ УСРР ліквідували 757 контрреволюційних колгоспних груп, які здійснювали крадіжки й розбазарювання хлібу [14, с.502].

Всього ж, за нашими підрахунками, зробленими на основі спецзведень Наркомату юстиції УСРР, за період з початку хлібозаготівельної кампанії і до 10 лютого 1933 р. суди репресували «за крадіжки, розбазарювання і приховування хліба» 33 806 осіб. Ще 2 408 осіб засудили за розкрадання мірчуку [18]. Наведені дані носять неповний характер, оскільки інформація до Наркомату юстиції надходила лише від 31% до 96% районів республіки.

Окремим напрямком репресивної діяльності органів юстиції стало покарання селян, що не виконували хлібозаготівельних планів, так званих «нездавців хліба». З початку заготівельної кампанії і до 25 листопада 1932 р. «за незначу хліба» в республіці репресували 19 000 осіб [18, арк.28]. В середньому на кожен район УСРР припадало 50 судових справ [8, арк.172]. У 95% випадків до кримінальної відповідальності притягали одноосібників: контрактантів (середняків та бідняків) і твердоздатчиків, тобто куркулів, які складали понад 40% від загальної кількості засуджених [8, арк.171]. До репресованих селян застосували наступні покарання: розстріл – 0,08% випадків, позбавлення волі – 91,8%, примусові роботи – 8% [17, арк.52].

Починаючи з останньої декади листопада, кількість засуджених за незначу хліба стрімко зростає. Так, за даними 65% районів республіки за період з 25 листопада до 5 грудня репресували 4 049 осіб. Ці дані дозволяють припустити, що в цілому в УСРР протягом вказаної декади засудили «не менш 6 тис. осіб» [17, арк.19]. До репресованих селян починають застосовувати й більш суворі покарання: розстріл – у 0,8% випадків; позбавлення волі – 95%; примусові роботи – 4,2% [17, арк.52]. Найбільша кількість засуджених за незначу хліба протягом всієї заготівельної кампанії припадала на Чернігівщину, де залишався значний одноосібний сектор [27, арк.103]. Найменше за цей вид «злочину» карали у Донецькій області, що пояснюється великим відсотком колективізації й індустріальним характером економіки даного регіону [27, арк.1]. Всього ж, за нашими підрахунками, судами республіки за період з початку хлібозаготівельної кампанії і до 10 лютого 1933 р. було засуджено 40 099 осіб. Ці узагальнення також носять неповний характер, оскільки у зведеннях Наркомату юстиції наводяться дані не з всіх районів республіки (від 24% до 65% районів) [18].

Якщо звичайних селян: одноосібників і колгоспників карали за незначу хліба, то управлінський апарат колективних об'єднань притягували до кримінальної відповідальності за «контрреволюційний саботаж хлібозаготівель» за 54-14 статтею КК УСРР, яка передбачала застосування такого «заходу соціального захисту», як «позбавлення волі на строк не менш, як один рік з конфіскацією всього або частини майна з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу... – розстрілу з конфіскацією майна» [28, с.25]. З початку хлібозаготівельної кампанії і до 10 грудня 1932 р. судами було репресовано 3 837 осіб (за даними 50% районів республіки), з яких засудили до розстрілу – 0,4%, до позбавлення волі – 70%, до примусових робіт – 29,6% [17, арк.119,124]. Лідирувала у «боротьбі з контрреволюційним саботажем» Дніпропетровська область. Так, із 448 засуджених у республіці за першу п'ятиденку січня 1933 р., на Дніпропетровщину припадало 319 осіб; за другу п'ятиденку – із 533 засуджених – 356. Друге «почесне місце» за кількістю репресованих «саботажників» до січня 1933 р. посідала Харківська область [27, арк.135].

Репресивний тиск на адміністративно-управлінську ланку колгоспів також посилювався з останньої декади листопада 1932 р. Як наслідок, на початку грудня «в окремих районах репресією було охоплено 15-20% всіх правлінь колгоспів» [29, арк.208]. Приміром, у Гросулівському і Цебриківському районах Одеської області протягом листопада заарештували керівних працівників більш, ніж 30%

колективних об'єднань [13, арк.201]. Суди починають застосовувати до «саботажників» і більш «тверду репресію». Так, у першій декаді січня кількість розстрільних вироків зростає до 10% [18, арк.127]. Всього протягом хлібозаготівельної кампанії і до 10 лютого 1933 р. за «контрреволюційний саботаж хлібозаготівель» суди репресували 8 323 осіб.

Боротьбу з «саботажниками хлібозаготівель» вели й органи ДПУ, які протягом листопада 1932 р. – січня 1933 р. під час операції по «боротьбі з сільською контрреволюцією» викрили і ліквідували 105 «внутрішньоколгоспних груп», які організували саботаж хлібозаготівель, і 119 груп, що протидіяли хлібозаготівлям [14, с.502].

Особливу увагу органи юстиції і ДПУ приділяли боротьбі зі спекуляцією хлібом. Оскільки новий хлібозаготівельний закон – постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 6 травня 1932 р. – дозволяв колгоспну торгівлю лише після 15 січня 1933 р., тобто після виконання плану хлібозаготівель і засипки насінневих фондів «по цілому Союзу», будь-який продаж зерна чи муки на ринку селянами кваліфікувався як спекуляція хлібом. 9 серпня 1932 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило спеціальну постанову, у якій визначило основні «заходи щодо боротьби зі спекуляцією хлібом». Згідно з нею радянські органи, ДПУ і міліція повинні були забезпечити повне вилучення з ринків перекупників зерна і муки. Куркульсько-заможні господарства (твердоздатчиків), одноосібників (контрактантів), правління колгоспів, що продавали «хліб на ринкові до встановлених від уряду строків», мали притягати до судової відповідальності [12, с.284]. Порядок застосування судової репресії щодо спекулянтів хлібом деталізувала постанова Наркомату юстиції УСРР від 15 серпня 1933 р. Вона визначила, що спекулянтів і перекупників слід карати за ст.129 КК, яка передбачала позбавлення волі на строк до двох років з конфіскацією всього або частини майна або без конфіскації; заможників – за ч.1 ст.58 КК, куркулів – за ч.2 ст.58 КК (у разі пом'якшуючих обставин – виконання ними твердих завдань – за ст.129 КК). Одноосібників – спекулянтів, що не виконали умов контрактації мали притягати до кримінальної відповідальності за ст.119 КК (позбавлення волі на строк до п'яти років з конфіскацією всього або частини майна або без конфіскації); а управи колгоспів – за ст.97 або 98 КК УСРР (позбавлення волі до шести місяців) [12, с.287-288].

Але запровадження найсуворіших репресивних заходів проти спекулянтів не дозволило ліквідувати «чорний ринок». Нелегальний продаж хліба «концентрувався, головним чином, на окраїнах міста і містечок або безпосередньо на квартирах (Дніпропетровськ, Павлоград, Запоріжжя, Бердянськ, Чубарівка, Генічеськ)». Поширилися випадки «підробки хлібних документів, збільшення чисельності утриманців». Спекуляцією активно займалися працівники заготівельних, розподільчих органів, візники [30, арк.55]. Тільки з 1 жовтня до 15 листопада 1932 р. органи міліції вилучили на ринках республіки 22 397 пудів зерна і 5 455 пудів муки у 3 920 осіб, затримали і притягнули до кримінальної відповідальності 862 перекупників хліба. Органи ДПУ протягом цього ж періоду заарештували 1 450 спекулянтів-перекупників, а всього з початку кампанії – 2 312 [31, арк.31].

Під час боротьби зі спекуляцією у діяльності репресивних органів виникає певна спеціалізація: якщо органи юстиції карали, в основному, так званих «продуцентів», тобто селян, що продавали вирощений власноруч хліб, то боротьба з перекупництвом здійснювалася переважно за лінією ДПУ. Протягом серпня–листопада 1932 р. Судова трійка і ОСО ДПУ УСРР засудили за спекуляцію хлібом 466 осіб, з них 50 осіб – до 10 років концтабору, 357 – до 5 років концтабору, 46 – до заслання, 6 – до висилки, 7 – до інших заходів [14, с.422]. У першій половині грудня 1932 р. по лінії ДПУ репресували ще 146 осіб, засудивши 3-х осіб до розстрілу, 53 – до 10 років концтабору, 66 – до 5 років концтабору, 21 – до заслання, 1 – до висилки, 1 – до інших заходів [14, с.477]. Характер винесених вироків свідчить про посилення в цей період «твердості репресії».

Щодо судової репресії, то за нашими підрахунками, зробленими на основі спецзведень Наркомату юстиції УСРР, за період з 25 листопада 1932 р. до 10 лютого 1933 р. до кримінальної відповідальності було притягнуто 1 883 осіб, з яких в середньому 90% засудили до позбавлення волі, а 10% – до примусової праці. Наведені дані носять неповний характер, оскільки інформація до Наркомату юстиції надходила лише від 30-87% районів республіки [18, арк.69; 27, арк.5,48,108,130,143].

Важливим напрямком репресивної політики стала боротьба проти контрреволюційної агітації. Вже на першому етапі хлібозаготівельної кампанії (протягом серпня-листопада 1932 р.) органи ДПУ порушили кримінальні справи проти 6 449 «агітаторів», що становило 30,4% від загальної кількості притягнутих до кримінальної відповідальності чекістськими органами. справи про контрреволюційну агітацію передавалися як на розгляд судів (на 781 особу), так і до Судової трійки і ОСО ДПУ УСРР. Надзвичайні органи за вказаний період репресували 496 осіб, переважна більшість з яких була засуджена до заслання – 368 осіб або до 3 років концтабору – 86 осіб, тобто вирокі «контрреволюційних агітаторів» були більш м'якими, якщо порівнювати з репресією за крадіжки хліба. Зокрема, жодну особу не було засуджено до розстрілу і лише 6 осіб до 10 років концтабору [14, с.421].

Райуповноважені ДПУ, порушуючи справи за ст.54-10 КК УСРР, намагалися довести зв'язок між контрреволюційною агітацією звинувачених і невиконанням хлібозаготівель колективними об'єднаннями. Переважна ж більшість притягнутих до кримінальної відповідальності

«контрреволюційних агітаторів» відкидала висунуті їм звинувачення. Приміром, А. Новіков з Божедарівського району під час допиту заявив, «що основною причиною невиконання планів хлібозаготівель колгоспами є погана врожайність поточного року..., це зрозуміло для всіх колгоспників і казати про це я не вважаю злочином» [32, арк.91].

Також райуповноважені ДПУ, як правило, пропонували у звинувачувальних висновках застосовувати щодо звинувачених як міру соціального захисту ув'язнення в концтаборі терміном 5 або 10 років. У свою чергу ОСО ДПУ УСРР ухвалювали більш ліберальні вироки – 3 роки концтабору або заслання [33, арк.160,161,165,166,175,176].

Інтенсифікація репресивних акцій влади наприкінці листопада 1932 р. – на початку січня 1933 р. призвела до зростання кількості справ про контрреволюційну агітацію. Так, за першу декаду грудня 1932 р. Судові трійки і ОСО ДПУ УСРР засудили 418 «контрреволюційних агітаторів» (майже стільки, скільки за попередні 4 місяці). Посилюється й «міра соціального захисту» – до контрреволюційних агітаторів починає застосовуватися розстріл – 2 засуджених, й удвічі збільшується кількість засуджених до 10 років концтабору – 14 осіб [14, с.477].

Щодо ухвалення смертних вироків, то протягом хлібозаготівельної кампанії і до початку березня 1933 р. комісія С. Косіора розглянула 1 368 справ: 989 – хлібозаготівельних, 123 – про теракти, 44 кооперативних, 97 – про крадіжки колгоспного майна і 115 – про інші зловживання [34, арк.53]. Всього за розстрільними справами засудили 2 158 осіб. Найбільша кількість справ і засуджених припадала на Дніпропетровську область: відповідно 324 справи і 543 засуджених; найменша – на Чернігівщину – 87 справ і 133 засуджених та АМСРР – 28 справ і 31 засуджених. Динаміка розгляду справ комісією С. Косіора дозволяє зробити висновок, що пік репресій припадав на грудень 1932 р. і січень 1933 р., коли на її затвердження передали розстрільні справи на 712 і 721 осіб відповідно. В цілому, комісія ЦК КП(б)У затвердила вироки щодо 1 014 осіб і змінила 1 144 особам. Ці дані дозволяють зробити висновок, що за весь період хлібозаготівель вища міра покарання була застосована щодо 1 014 осіб [34, арк.58].

На характер застосування репресій значно впливав особистий, людський фактор. У спецповідомленнях уповноважених ЦК КП(б)У з питань хлібозаготівель неодноразово зазначалося, що, «як правило, репресії застосовуються залежно від вміння і розуміння уповноважених, що сидять по селах». Так, одні хлібозаготівельники надмірно «захоплювалися» репресіями, намагалися «охопити якнайбільше об'єктів», що призводило до «масових викривлень» ревзаконності. Інші ж, навпаки «страхували себе від лівацьких перекирвань», а тому взагалі «боялися йти до крадія шукати хліб». У зв'язку з цим уповноважений Комітету заготівель при Раді праці і оборони СРСР по УСРР І. Степанський навіть пропонував застосовувати репресії «за визначеним планом району» [35, арк.98,140].

Посилення репресій, надання їм масового, тотального характеру викликало ефект, на який влада явно не розраховувала. В Україні «почали проявлятися різноманітні форми протидії репресіям». Приміром, у Харківській і Чернігівській областях родини розкуркулених продовжувала жити у своїх будинках, оскільки хати з торгів викупали їх родичі [36, арк.79]. Існували й інші прояви селянської солідарності й взаємодопомоги. Так, у разі накладення м'ясних штрафів на одноосібників, односельці збирали кошти і купували їм худобу, таким чином допомагаючи виплатити штраф [36, арк.80]. А у Баштанському районі Одеської області «4-5 індивідуальних господарств разом виконували план одному з одноосібників і потім весь хліб 5-ти переховували у нього, як в надійному місці», вважаючи, що там «шукати не будуть». Іноді контрактанти свідомо відправлялися на лаву підсудних, але не повідомляли, де приховано хліб, заявляючи: «Буду сидіти, але родина буде їсти і моя праця не пропаде даремно» [37, арк.39,66].

Небажаним для влади наслідком масового застосування репресій було й те, що селяни переставали їх боятися. Приміром, з Цюрупинського району повідомляли, що «за останній час у переважній більшості одноосібників спостерігається притупленість у реагуванні на репресивні заходи, на судові процеси, хоч населення достатньо оповіщено. Одноосібники не з'являються, за незначним виключенням сусіда-родича» [38, арк.14].

Як справедливо зазначає С. Кульчицький, у 1932-1933 рр. «селяни надавали перевагу депортації перед голодною смертю» [39]. Так, батрак Поляков Микита з села Сергіївка Павлоградського району на зборі заявив, «що страшно шкодує, що не куркуль. Тому що куркулів вислали. Вони тепер забезпечені їжею і взуттям та живуть, як люди. А з нас знущаються, хліба не дають» [40, арк.24]. А у селі Ясиновому Любашівського району Одеської області після висилки родин одноосібників серед селян поширилися чутки, що «висланці на станції Любашівці одержали білий хліб». Тому у приватних розмовах мешканці села говорили: «Сидиш голодний, нема чого їсти, нехай висилають, там буде хліб» [41, с.297].

Підсумковуючи вищесказане, зазначимо, що під час хлібозаготівель 1932/33 р. застосування репресивних заходів проти селянства набуло масового, тотального характеру. Каральні акції реалізовувалися по лінії органів юстиції, ДПУ, партійних та радянських установ і носили комплексний,

системний характер. Приміром, використання адміністративних репресій проти селян поєднувалося із притягненням їх до кримінальної відповідальності. Основними напрямками репресивної політики органів юстиції і ДПУ була боротьба з саботажем хлібозаготівель, «розкраданням, розбазарюванням і приховуванням хліба», контрреволюційною агітацією і спекуляцією. За нашими підрахунками, зробленими на основі спецзведень Наркомату юстиції УСРР, всього з початку хлібозаготівель і до 10 лютого 1933 р. суди репресували за вказаними справами 86 519 осіб. Інтенсифікація каральних заходів проти селянства припадає на останню декаду листопада 1932 р. – січень 1932 р., коли із селянських комор вивезли весь врожай, і в українському селі почалися активні пошуки міфічних «невидимих» припасів зерна. Саме у цей період зростає і роль надзвичайних органів у «боротьбі за хліб», оскільки після видання постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. «Про ліквідацію контрреволюційних гнізд та розгром куркульських груп» ДПУ УСРР провело спецоперацію «з ліквідації сільської контрреволюції». На реалізацію репресивних нормативно-правових актів значно впливав особистий, людський фактор. Так, якщо уповноважені ДПУ порушували кримінальні справи проти крадіїв колгоспного майна переважно за законом від 7 серпня, то під час їх розгляду у суді нерідко відбувалася перекваліфікація звинувачення на більш ліберальну – 170 статтю КК УСРР. І хоча застосовані владою каральні заходи не змогли забезпечити виконання нереальних заготівельних планів, їх наслідком стало тотальне вилучення у селян всіх їстівних припасів, що й призвело до голодомору 1932-1933 рр.

Джерела та література

1. Український голокост 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив. Т.6 / Упоряд. Ю. Мицик. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 690 с.
2. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – 1000 с.
3. Васильєв В. Ціна голодного хліба: Політика керівництва СРСР і УСРР у 1932-1933 рр. / В. Васильєв // Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 рр. / За ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала. – К. : Генеза, 2001. – С.12-80.
4. Шаповал Ю.Г. Голодомор і репресії в Україні/ Ю.Г. Шаповал// Критика. – 2008. – №12. – С.8-10.
5. Кокін С. Голодомор в Україні і ДПУ / С. Кокін // Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С.62-87.
6. Нікольський В. Репресивна діяльність органів ГПУ під час голодомору в УСРР (1932-1933 рр.) / В. Нікольський // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-КДБ. – 2001. – №2. – С.477-495.
7. Кривоніс В.М. Діяльність органів юстиції та «правопорядку» в 1932-1933 рр. / В.М. Кривоніс // Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – С.598-606.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5491.
9. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Упоряд. Р.Я. Пиріг. – К. : Політвидав України, 1990. – 605 с.
10. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). – Ф.19. – Оп.1. – Спр.1865.
11. Данилов В. Введение / В. Данилов, Н. Верт, А. Берелович, Л. Самуэльсон // Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х т. – Т.3. 1930-1934 гг. – Кн.2. 1932-1934 гг. / Под ред. А. Береловича, [В. Данилова]. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. – 840 с.
12. Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р.Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5386.
14. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604 с.
15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5390.
16. ДАДО. – Ф.1520. – Оп.3. – Спр.2.
17. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5490.
18. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6352.
19. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.238.
20. Соболев П.І. Радянський тоталітаризм в Україні: роки колективізації і голоду (1929-1933): Монографія. – Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010. – 368 с.
21. Зеленин І.Е. Введение (Кульминация крестьянской трагедии) / І.Е. Зеленин // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939: Документы и материалы. В 5-ти т. / Т.3. Конец 1930-1933 / Под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – С.7-47.
22. Хоптяр Ю.А. Судочинство і селянство України в 1929-1933 рр. / Ю.А. Хоптяр // Історія України. Маловідомі імена, події факти. – Вип.31. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – С.151-159.
23. Уголовное законодательство СССР и союзных республик. Сборник (Основные законодательные акты) / Под ред. Д.С. Карева. Сост.: Е.М. Ворожейкин, О.И. Гацихо, Е.Д. Даманина, Ю.Г. Трещетников, О.Ф. Шишов, А.М. Яковлев. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. – 532 с.
24. Зеленин І.Е. «Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление / І.Е. Зеленин // Вопросы истории. – 1998. – №1. – С.114-123.
25. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6390.

26. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939: Документы и материалы. В 5-ти т. / Т.З. Конец 1930-1933 / Под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – 1008 с.
27. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6353.
28. Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика / За ред. В.Т. Маляренка. – К. : Юрінком, 1997. – 464 с.
29. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5384.
30. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5399.
31. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5481.
32. ДАДО. – Ф.Р-6483. – Оп.1. – Спр.11.
33. ДАДО. – Ф.Р-6483. – Оп.1. – Спр.12.
34. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6391.
35. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5389.
36. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5398.
37. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5387.
38. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5394.
39. Кульчицкий С. Причины голода 1933 года в Украине (по страницам одной подзабытой книги) / С. Кульчицкий // Зеркало недели. – 2003. – 16 августа.
40. ДАДО. – Ф.19. – Оп.1. – Спр.270.
41. Голодомор 1932-1933 років в Україні: злочин влади – трагедія народу: документи і матеріали / Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів громад. об'єднань України; кол. упорядн. : В.С. Лозицький (кер.). – К. : Генеза, 2008. – 504 с.

Романец Н. Р. Репрессивная составляющая хлебозаготовительной кампании 1932/33 г. в Украине: цели, механизмы, особенности

В статье исследуется репрессивная политика советской власти во время хлебозаготовительной кампании 1932/33 г. в Украине. На основе анализа архивных документов, которые впервые вводятся в научный оборот, определены особенности, механизмы, цели карательных-репрессивных мероприятий власти.

Ключевые слова: хлебозаготовки, репрессии, крестьянство, власть, политика.

Romanets N. R. Repressive component of grain procurement campaign of 1932/33 in Ukraine: the features, mechanisms, purposes

The article is devoted to investigation of repressive policy of soviet power during grain procurements 1932/33 in Ukraine. Based on the analysis of new archival documents, the author defines the features, mechanisms, purposes of the punitive-repressive measures of authorities.

Keywords: grain procurements, repressions, peasantry, power, policy.

УДК: 94(447.8)"1944/1952"

М. В. Сеньків

СПРОТИВ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА СТАЛІНСЬКІЙ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ СЕЛА (1944–1952 РР.)

У статті проаналізовано форми, методи та засоби боротьби західноукраїнського селянства проти колективізації села у 1944-1952 рр.: від непокори, саботажу до участі у збройних формуваннях УПА. Показано, що найбільш гострою формою боротьби селянства проти колективізації була їх участь у збройних формуваннях УПА, куди селяни масово вступали, створюючи її соціальну базу.

Ключові слова: західноукраїнське селянство, боротьба, колективізація, депортації, збройні формування ОУН-УПА.

У другій половині 40-х – на початку 50-х років ХХ століття тоталітарний режим здійснив насильницьку колективізацію в західноукраїнському селі, яка супроводжувалася жорстокістю, страхіттям і депортаціями населення у віддалені регіони СРСР. Сотні тисяч селян були відчужені від приватної власності. У жертву сталінській доктрині соціалізму було принесено долі багатьох невинних людей, знищено одвічний селянський уклад. Саме ці обставини та непрості проблеми пошуків українським народом шляхів виходу з гострої і тривалої соціально-економічної, політичної, морально-духовної кризи актуалізують потребу дослідження першопричин і наслідків колективізації.

За роки незалежності України опубліковані праці В. Барана [1], А. Кентія [2], Ю. Киричука [3], О. Ленартовича [4], А. Русначенка [5], Б. Яроша [6; 7], колективна монографія «Історія українського селянства» [8] та інші, які висвітлюють соціально-політичні процеси 40-х – поч. 50-х рр. ХХ ст. у західних областях. Однак спротив західноукраїнського селянства колективізації села у них розкрито